

Araştırma Makalesi / Research Article

Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış

Hülya Çelik*

(ORCID ID: 0000-0003-2207-2104)

Gönderim Tarihi
(Submitted)

30.07.2020

Kabul Tarihi
(Accepted)

03.09.2020

Yayın Tarihi
(Published)

30.09.2020

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Çelik, H., "Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2020): 565-586.

APA: Çelik, H. (2020). Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 565-586.

Öz

Tarih ders kitapları, okullardaki resmî tarih öğretiminin içeriğini yansıtan, tarih disipliniyle doğrudan ilişkili eğitim kaynaklarıdır. Egemen içerik ve egemen ideolojiyi yansıttığı düşünülen tarih ders kitapları kültür ve ideolojiyi sürekli kılan araçlar olarak görülmekte, güç ve bilgi arasındaki karmaşık ilişkiyi yansıttığına inanılmaktadır. Ders kitaplarının incelenmesi aracılığıyla toplumların, geçmişten günümüze yalnızca bilgiyi nasıl aktardıkları değil, aynı zamanda duyguları, düşünceleri ve başka toplumlara bakış açıları da ortaya çıkmaktadır. Ders kitaplarının devlet tarafından nasıl ve ne ölçüde kontrol altında bulunduğu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tarih ders kitapları hazırlık aşamasından, içeriğine, sunumundan, dağıtımına, uzman, öğrenci, öğretmen ve veli paydaşlarına kadar her aşaması araştırma konusu olabilen kaynaklardır. Tarih ders kitapları tarih, tarih eğitimi ve eğitim tarihinin, yanı sıra eğitim sosyolojisi, siyaset bilimi ve dilbilim açısından da önemli bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla tarih ders kitaplarına ilişkin dünyada ve ülkemizde farklı disiplinlerde çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Böylece tarih

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye, hcelik@sakarya.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Education, Department of Turkish Language and Social Sciences Education, Turkey.

ders kitapları araştırmaları üzerine gerek dünyada gerekse Türkiye’de oldukça zengin bir literatür ortaya çıkmakta, ders kitaplarıyla ilgili içerik, uygulama, sorunlar ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu çalışmada tarih ders kitabı araştırmalarında önemli bir merkez olan Georg Eckert Enstitüsü, tarih ders kitabı araştırmalarında yöntem yaklaşımları, başlıca konular, Türkiye’den örnekler ve yeni eğilimler kısaca değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Tarih Ders Kitabı, Tarih Ders Kitabı Araştırmaları, Georg Eckert Enstitüsü, Tarih Öğretimi.

A Brief Overview of History Textbook Research

Abstract

History textbooks are educational resources directly related to the discipline of history, reflecting the content of official history teaching in schools. History textbooks, which are thought to reflect the dominant content and the dominant ideology, are seen as tools that perpetuate culture and ideology, and are believed to reflect the complex relationship between power and knowledge. Through the examination of textbooks, not only how societies have transferred knowledge from past to present, but also their feelings, thoughts and perspectives on other societies are revealed. How and to what extent textbooks are controlled by the state differs from country to country. History textbooks are resources that can be a subject of research at every stage, from the preparation phase, content, presentation, distribution, to every stakeholder such as experts, students, teachers and parents. History textbooks are an important field of research in terms of history, history education and educational history, as well as educational sociology, political science and linguistics. Therefore, there are many studies on history textbooks in different disciplines in the world and in our country. Thus, research on history textbooks should emerge in the world as well as a rich literature in Turkey, about the content of textbooks, practice, problems and solutions are presented. In this study the Georg Eckert Institute, an important center for history textbook research, research approaches in history textbooks, the main issues, examples from Turkey and new trends will be covered shortly.

Keywords: history textbooks, history textbook research, Georg Eckert Institute, history teaching.

Giriş

Geçmişten günümüze bilginin depolanıp okuyucuyla paylaşıldığı kitaplar, bir öğretim materyali olarak ders kitabı formunda

tasarlanmaktadır. İçeriği, yapısı, dili, anlatımı, görselliği ve pek çok özelliği ile diğer kitaplardan ayrılan ders kitapları ğretmen ve öğrenciler için temel kaynak niteliğindedir. İçeriğindeki anlatımla sistemli bilgi vermenin yanında ait olduğu toplumun ortak değerlerini, inançlarını, tutumlarını, düşünce ve davranış yapısını da yansıtılmaktadır. Özellikle müfredat ile şekillendiğinden devletin en önemli vatandaş yetiştirme aracı olarak da değerlendirilmektedir. Ders kitaplarının belli bir bilincin ve kimliğin oluşturulması, tanıtılması ve aktarılmasında bir araç olmak yanında ait oldukları dönemdeki egemen siyaseti ve bu dönemin toplumsal yapısına ilişkin ipuçlarını da taşıdığu söylenebilir.¹ Bu haliyle ders kitapları bir ülkede “meşru bilgi”nin sınırlarını belirleyen temel araçlardan biri olarak grlmektedir.² Diğer bir ifadeyle ders kitapları kapakları, ierdiğu görseller, kullanılan dil ve ele alınan konular aracılığıyla ülkenin resmî söylemini yansıtılmaktadır. Her ne kadar günümüzde modern teknolojinin eğitim alanına yeni araçlar kazandırmasıyla ders kitaplarının önem ve etkisinin azaldığu düşünülse de ders kitaplarının eğitim ve ğretim alanındaki belirleyici rolü devam etmektedir. Özellikle geleneksel toplumlarda öğretmenler için başvuru kaynağı olması, konuların aktarımında ders kitabı dışına çıkılamaması, okullarda kültür aktarımı işlevi görmesi ders kitaplarını bir araştırma alanı olarak da ilgi çekici kılmaktadır. Ders kitaplarının incelenmesi aracılığıyla toplumların, geçmişten günümüze yalnızca bilgiyi nasıl aktardıkları değil, aynı zamanda duyguları, düşünceleri ve başka toplumlara bakış açıları da ortaya çıkmaktadır. Ders kitaplarında yer alan tarihsel önyargılar ve kalıplaşmış düşünceler ortaya çıktıkları toplumun egemen görüşünü yansıtılmaktadır.³ Bu bağlamda tarih ders kitapları diğer kitaplardan ayrılmaktadır.

Tarih ders kitapları, okullardaki resmî tarih öğretiminin içeriğini yansıtın, tarih disipliniyle doğrudan ilişkili eğitim kaynaklarıdır. Öğretme ve öğrenme amacıyla yazıldıkları için örtük ya da açık olarak

¹ Hayati Tüfekçioğlu, “Ders Kitapları zerine Yapılmış İki alışma ve Yetişkinlere Okuma Yazma ğreten İki Kitap Hakkında İnceleme”, *İstanbul Sosyoloji Dergisi*, sayı 4, 1995, s. 61.

² M. W. Apple, *Official Knowledge*, Routledge, London, 1993.

³ Lory-Gregory Koullapis, “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve UNESCO’nun nerileri”, *Tarih ğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 51.

pedagojik ve didaktik görüşler içermektedirler.⁴ Geçmişten günümüze çok farklı yapılarda kullanıma sunulan ders kitaplarının ortaya çıkmasında uzman tarihçiler, öğretmenler, eğitim bilimciler, yazar ya da danışman olarak önemli görevler üstlenmişlerdir. Tek bir ders kitabının yanı sıra farklı ülkelerde tarih ders kitabı, çalışma kitabı, öğretmen kılavuz kitabı şeklinde bir kitap seti olarak da öğrenci ve öğretmenlerin kullanımına sunulabilmektedir. Güncel tarih ders kitapları tarihe ilişkin hikâyeler, okuma parçaları, kaynaklardan alıntılar, resimler, minyatürler, grafikler, haritaların yanı sıra film ve web sitesi önerilerine de yer vermektedir. Tarih dersi öğrenci çalışma kitapları resim, grafik ve haritalara dayalı öğrenci etkinliklerini içermektedir. Öğretmen kılavuz kitaplarında ise öğretmenlere tarihî konuları açıklamalarında rehber olacak birinci ve ikinci el kaynaklar ve müzeler ile diğer medya kaynakları, öğretim önerileri yer almaktadır. Ülkemizde yalnızca müfredata uygun olarak hazırlanan ve onay sürecinden geçen ortaöğretim tarih ders kitapları kullanılmaktadır. Mevcut kitaplar da tarih bilgisi yanında görseller, kaynaklar, etkinlikler içermektedir.

Tarih ders kitapları hem öğrenciler hem de öğretmenler için kullanım kolaylığı sağlayan, kolay ulaşılabilen, bilgilerin sistematik olarak verildiği, her an başvurulabilen ve sözel eğitimin boşluklarını doldurabilen öğretim materyalleridir. Tarih ders kitapları doğruluğu ve geçerliliği kesin olan bilgiler bütünü olarak algılanmaktadır.⁵ Zorunlu eğitimin pek çok ülkede liseye kadar devam ettiği göz önüne alındığında resmî tarihin sunum şekli, bireylerin tarihe bakışını etkileyecek izler oluşturmakta, hatta kişiler ileriki yaşantılarında da sıklıkla lise tarih kitaplarından öğrendiği bilgilere atıfta bulunmaktadır. Diğer ders kitaplarından farklı olarak tarih ders kitapları alan bilgisi vermek yanında öğrencileri “etkili bir vatandaş olarak yetiştirmek ve ortak bir tarih bilinci ile donatmak” görevleri ile de yükümlüdür.⁶ Çoğunlukla içerik ve uygulamanın yansıması olarak görülen tarih ders kitapları aynı zamanda mevcut

⁴ Maria Grever, Tina van der Vlies, “Why National Narratives Are Perpetuated: Literature Review On New Insights From History Textbook Research”, *London Review of Education*, 15/2, July 2017, s. 288.

⁵ Gülin Karabağ, “Tarih Eğitimi ve Ders Kitabı Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Editörler. İ. Hakkı Demircioğlu, İbrahim Turan, Pegem Akademi, Ankara, 2012, s. 39.

⁶ a.g.m., s. 39.

kültür ve ideolojinin devamlılık aracıdır. Tercih edilen tarafsız ve bilge anlatım üslubu toplumun genelinin ders kitaplarını üstün bilgi kaynağı şeklinde algılamasına neden olsa da tarih ders kitapları ideolojik ön yargıları ve belli konuları ele alışıyla da eleştiriye açık hale gelmektedir.

Tarih ders kitabı bir anlamda akademik tarih yazımının öğrenci seviyesinde sunulmuş formudur. Müfredata, eğitim politikalarına uymak ve onay sürecinden geçmek zorundadır. İçinde bulunduğu sistemin ideolojik yapısı tarih ders kitabının içerik ve düzenini, hassas (ihtilafli) konuları ele alış ve sunuş biçimini, tartışmaya yer verip vermeyeceğini de etkilemektedir. Ders kitaplarının devlet tarafından nasıl ve ne ölçüde kontrol altında bulunduğu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Siyasi otoriteler, kanaat önderleri, tarihçiler, eğitim uzmanları, öğretmenler hangi tarih konularının ne şekilde kitapta sunulacağı hususunda tartışıp görüş birliğine varmaktadırlar.⁷ Sonuçta tarih ders kitapları hazırlık aşamasından, içeriğine, sunumundan, dağıtımına, uzman, öğrenci, öğretmen ve veli paydaşlarına kadar her aşaması araştırma konusu olabilen bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada tarih ders kitabı araştırmalarında önemli bir merkez olan Georg Eckert Enstitüsü, tarih ders kitabı araştırmalarında yöntem yaklaşımları, başlıca konular, Türkiye’den örnekler ve yeni eğilimler kısaca değerlendirilecektir.

Tarih Ders Kitabı Araştırmalarında Önemli Bir Merkez: Georg Eckert Uluslararası Ders Kitabı İncelemeleri Enstitüsü

Oldukça yaygın bir uluslararası araştırma geleneği olan ders kitabı araştırmalarının geçmişi Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına dayanmaktadır. 1920’lerin başında Milletler Cemiyeti uluslararası anlayışı geliştirmek için klişeler ve “öteki” üzerine karşılaştırmalı ders kitabı araştırmalarını desteklemiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da UNESCO ve Avrupa Konseyi bu tarz çalışmalara devam etmiştir.⁸ 1951 yılında tarihçi ve eğitimci Georg Eckert tarafından “Ders Kitaplarının Gelişimi için Uluslararası Enstitü” ilk kez Braunschweig’te (Almanya’da) Öğretmen Eğitimi Koleji’nde kurulmuştur. 1974 yılında Georg Eckert’in

⁷ Maria Grever, Tina vander Vlies, a.g.m., s. 289.

⁸ Eckhardt Funchs “Current trends in history and social studies textbook research”. *Journal of International Cooperation in Education*, 14/2, 2011, s. 18.

ölümünden sonra kurum *Georg Eckert Uluslararası Ders Kitabı İncelemeleri Enstitüsü* adını almış, söz konusu araştırmalara önemli katkılar sağlamıştır. Ders kitabı incelemelerinin önceliği başlangıçta Batı Avrupa'daki eski savaş düşmanları olmuştur. Daha çok Fransa'nın mutabakat ve iletişim süreçlerine odaklanılmış, 1949'da başlayan karşılıklı ders kitabı çalışmaları tarih ders kitaplarından özellikle düşman ve klişe imajlarındaki gerçek hataları elemanın yollarını aramıştır.⁹ İki ülke arasındaki ortak tarihin iddialı yönlerini dikkate alan akademik araştırmalara dayanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerinin ardından Avrupa toplumlarının birliği için gerekli koşullar ortaya çıkmış, bu durum aynı zamanda öğretmenlerin gelecek kuşağa da aktarılacak olan tarihe demokratik bakış açısı geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Avrupa'nın bütünleşme sürecinde iki taraflı ders kitabı tartışmaları İtalya, Kuzey Avrupa ülkeleri, Avusturya, İsviçre'yi de içine alacak şekilde genişlemiştir. Benzer şekilde Yugoslavya ile de 1950'lerde çalışmalar başlatılmış, 1970'lerde Polonya ve Romanya da karşılıklı ders kitabı çalışmalarına dâhil edilmiştir. 1972'de Almanya-Polonya ortak ders kitabı komisyonunun kurulması çok önemli bir dönüm noktası olmuş, Fransız-Alman ders kitabı komisyonu ile söz konusu komisyonun George Eckert Enstitüsü'nün başarısını temsil ettiği uluslararası ders kitabı çalışmalarında bir paradigma olarak görülmüştür.¹⁰ 1981'de başlayan Alman-İsrail ders kitabı tartışmaları geleneksel ikili ders kitabı çalışmalarının sonucuna işaret etmiştir. Almanya'daki uluslararası ders kitabı çalışmaları Avrupa sınırlarını da aşmıştır. 1950'lerde başlayan Japonya ve Endonezya ders kitabı tartışmaları bu araştırmaların Avrupa'nın ötesine de yayıldığını göstermektedir. Almanya burada daha çok uluslararası organizasyonlarla birlikte arabulucu rol oynamaktadır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte ders kitaplarındaki doğu ve batı blokları arasındaki geleneksel düşmanlık söylemleri de ortadan kalkmıştır. Ancak Doğu Avrupa'da yeni kurulan devletlerdeki ders kitapları yeni bir araştırma alanı olmuştur.

⁹ Eckhardt Funchs, Steffen Sammler, *Textbook Between Tradition and Innovation: A Journey Through the History of Georg Eckert Institute*, http://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/266/Textbooks_between_innovation_and_tradition.pdf [Erişim tarihi: 30.06.2020], s. 6.

¹⁰ Eckhardt Funchs, Steffen Sammler, a.g.e., ss. 6-7.

*UNESCO'nun 1992'den itibaren Georg Eckert Uluslararası Ders Kitabı Araştırmaları Enstitüsü'yle birlikte UNESCO Uluslararası Ders Kitabı Araştırmaları Ağı'nı geliştirdiği bilinmektedir.*¹¹ Farklı ölkelerden uzmanların bulunduğu bu ađ ders kitabı tasarımı araştırmaları, tarih, coğrafya ve diğer sosyal bilimlere ilişkin ders kitapları düzeltme çalışmaları ve projelerle ilgili bilgiler sunmaktadır. Günümüzde *Georg Eckert Uluslararası Ders Kitabı Araştırmaları Enstitüsü Doğu Asya'da, Avrupa'da çok ortaklı projelere devam etmektedir.*

Tarih Ders Kitabı Araştırmalarında Yöntem Yaklaşımları

Toplumsal yapılar, kültürel eserler, toplumsal hafıza kaynakları, egemen anlatıların parçaları ve ulus devletlerin otobiyografileri olarak değerlendirilen tarih ders kitapları farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların her daim ilgisini çekmektedir.¹² Tarih ders kitapları tarih, tarih eğitimi ve eğitim tarihinin, yanı sıra eğitim sosyolojisi, siyaset bilimi ve dilbilim açasından da önemli bir araştırma alanı olarak görölmektedir. Dolayısıyla tarih ders kitaplarına ilişkin dünyada ve ölkemizde farklı disiplinlerde çok sayıda çalışma yapılmaktadır.

Karşılaştırmalı ders kitabı araştırmaları, projelerin yanı sıra ders kitaplarını konu alan makale ve tez çalışmaları bulunmaktadır. Tarih ders kitaplarına ilişkin araştırma yapmak özellikle kaynağa ulaşım açasından kolay görünse de nitelikli araştırmaların ortaya çıkması için ders kitaplarının temini kadar sistemli çalışma, derin literatür bilgisi ve alan hakimiyeti gerekmektedir. Her araştırmada olduğu gibi tarih ders kitabına ilişkin araştırma sorusu çalışmanın muhteviyatını ve yöntemini belirlemektedir. Ders kitabındaki içeriğin nasıl analiz edileceği, bu analiz için ne gibi hazırlıklar yapılacağı, kriterler belirleneceği ve yollar izleneceği araştırmaların da temelini oluşturmaktadır.

Tarih ders kitabı araştırmalarına ilişkin olarak Foster,¹³ birbiriyle ilişkili iki gelenekten söz etmektedir. Bunlardan ilki olan *uzlaşmacı*

---

¹¹ Falk Pingel, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltilme Rehberi Unesco*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

¹² Maria Repoussi, Nicole Tutiaux-Guillon, "New Trends in History Textbook Research: Issues And Methodologies Toward A School Histography", *Journal of Educational Media, Memory and Society*, 2/1, 2010, s. 156.

¹³ Stuart Foster, "Dominant Traditions in International Textbook Research and Revision", *Education Inquiry*, 2/1, s. 7.

gelenek geçmişin sunumu konusunda farklı ülkelerin temsilcilerinin ortak ders kitabı çalışmalarına işaret etmektedir. Daha çok uluslararası tarih ders kitabı organizasyonlarına dayanan bu araştırmalarda tarih ders kitaplarını analiz etmek için farklı uluslardan eğitimciler, tarihçiler ve yazarlar bir araya gelerek ortak tarih anlayışı ve ötekilerin tarihine daha duyarlı bir tarih anlayışı ortaya koymayı amaçlamaktadırlar.

Tarih ders kitabı araştırmalarına ilişkin olarak Foster'ın sözünü ettiği ikinci gelenek ise *eleştirel gelenektir*. Bağımsız üniversiteler ve kurumlardaki akademisyen ve araştırmacıların daha çok bireysel çabalarına dayanmaktadır. Baskın sosyo-kültürel ve ideolojik güçler tarafından tarihi bilginin nasıl kontrol edildiği ve etkilendiğini gündeme getirmek için ders kitaplarının bakış açıları, söylemleri ve içeriğini eleştirel biçimde analiz etmeyi amaçlayan eleştirel gelenekteki araştırmacılar şu sorulara cevap aramaktadır:¹⁴

- Ders kitaplarındaki bilgiyi kimler seçer? Farklı çıkar grupları arasındaki ideolojik, ekonomik ve entelektüel ilişki nedir?
- Ders kitaplarında kimlerin sesi duyulur? Kimlerin bilgisi dâhil edilir? En çok ilgi gören gruplar hangileridir? Kimlerin hikâyesi anlatılır? Kültürel, siyasi, coğrafi ve tarihi bakış açıları geçmişin nasıl anlatıldığını nasıl ve hangi yollarla etkiler?

Pingel¹⁵ ders kitabı analizi için nicel ve nitel yöntemler arasında kesin bir ayırım yapılmaması gerektiği, kural olarak ikisinin birbirini tamamladığı görüşünü vurgulamaktadır. Nicel yöntemler metni ölçmekte, metnin kaç kez kullanıldığını, bir kişiye ya da halka kaç kez değinildiğini ve bir ülkeye ya da konuya ne kadar yer ayrıldığını saptamaktadır. Ancak metnin ne anlattığını, sunuş tarzını, çok perspektifli açıklamanın mı tek sebebe bağlayıcı açıklamanın mı esas alındığını, bilimsel çalışma sonuçlarına mı, didaktik yaklaşımla basite indirgemeciliğe mi başvurulduğunu nitel yöntemler açığa çıkarmaktadır.

¹⁴ Stuart Foster, a.g.m., s. 9.

¹⁵ Falk Pingel, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi Unesco*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 49.

Analiz için kriterler listesi Pingel¹⁶ tarafından beş alt başlıkla sunulmuştur:

1. Ders kitabı sektörünün bileşenleri (eğitim sistemleri, yönergeler/müfredat, kabul/onay prosedürleri, yayınevlerinin yapısı)
2. Biçimsel kriterler (bibliyografik referanslar, okul kademesi, okul türü gibi hedef gruplar, dağıtım)
3. Metin türleri sunuş biçimleri (eğer belirtilmişse yazarların maksatları, betimleyici yazar metni, resimler/çizimler/fotoğraflar/haritalar, tablolar/istatistikler, kaynaklar, alıştırmalar)
4. İçerik analizi (olgusal doğruluk/eksiksizlik/hatalar, güncel sunuş, konu seçimi/ağırlık temsil düzeyi, ayırıtırma derecesi, olguların, görüşlerin/yorumların oranları)
5. Sunuş perspektifleri (karşılaştırmaya/karşıtlık kurmaya dayalı yaklaşım, sorun yönelimli, akılcılık /duygu uyandırıcılık)

Ders kitabı araştırmalarında kitapların belli dönemler içinde değişimi ortaya koyan boylamsal çalışmalar da tercih edilmektedir. Eski ve yeni ders kitaplarının karşılaştırılmasına dayanan bu çalışmalarda şu başlıklara odaklanılmaktadır:¹⁷

- Yeni ders kitaplarındaki tematik değişimler
- Belli konuların öğretimindeki değişimler
- Belli konuların verilişindeki dil ve ifadenin değişimi
- Öğretici araçların değişimi
- Örnekler ve resimlerin değişimi
- Soru ve alıştırmaların değişimi

Ders kitaplarında zaman içinde ortaya çıkan değişimi tasvir eden bu tarz çalışmalarda örneklem seçimi, dönemlerin neye göre belirleneceği önem kazanmaktadır. On yıllık periyodlar, ya da müfredat değişimi sonrası basılan kitaplar tercih edilebilmekte, böylece müfredattaki değişimin ders kitaplarına yansımaları da değerlendirilmiş olmaktadır. Ayrıca döneme ilişkin olarak ortaya konan tarih yazım yaklaşımları da

¹⁶ Falk Pingel, a.g.e., ss. 52-53.

¹⁷ Agnes Fischer-Dardai, László Kojanitz, "Textbook Analysis Methods for the Longitudinal Study of Textbook Contents", *Analysing Textbook Methodological Issues*, Augsburg, 2011, s. 48.

ortaya çıkarılabilmektedir. Tarih ders kitaplarında hangi konuların öne çıkarıldığı ya da konuların ele alınışındaki değişim, birinci kaynaklardan verilen örnekler bu karşılaştırmaları desteklemek için araştırmalarda sunulmaktadır.

Tarih ders kitabına ilişkin araştırmalarda başvurulan yöntemlerden biri de kitabı değerlendirmek için kullanıcıları olan öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinin ele alındığı çalışmalardır. Bu tarz araştırmalarda öğretmen ve öğrenciler kitabın fiziksel özellikleri, içeriği, kullanım durumu, etkililiği gibi belli alanlarda görüşlerini dile getirmektedirler.

Tarih ders kitaplarının çok boyutlu olarak incelenmesine olanak veren bu araştırmalar sorunların tespiti ve çözüm önerileri ile ders kitaplarının gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Tarih Ders Kitabı Araştırmalarında Başlıca Konular ve Türkiye’den Örnekler

Tarih, tarih eğitimi, eğitim tarihi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, sosyoloji, dilbilimi gibi farklı disiplinler tarih ders kitaplarını konu alan çalışmalar ortaya koymaktadır. Sözü edilen bilim dallarında tarih ders kitapları içerik, anlatım, eğitim tarihi, eğitim politikaları, tarihçilik, imge ve kimlik gibi çok çeşitli boyutlarda incelenmektedir. Böylece tarih ders kitapları araştırmaları üzerine gerek dünyada gerekse Türkiye’de oldukça zengin bir literatür ortaya çıkmakta, ders kitaplarıyla ilgili içerik, uygulama, sorunlar ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

Türkiye’de tarih ders kitaplarıyla ilgili yapılmış 1998-2016 yılına ait lisansüstü tezler incelendiğinde çalışmaların yoğun olarak tarih eğitimi bilim dalında yer aldığı, bunun dışında tarih anabilim dalının Genel Türk, Yeniçağ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi’nde; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dallarında yabancı ülkelerin tarih ders kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı konularına odaklandığı tespit edilmiştir.¹⁸ Söz konusu lisansüstü tezlerde tarih ders kitaplarının daha çok içerik bilgisi ve tarihte belli konuların öğretimi; imge/ımaaj, kimlik, eğitim politikası, öğretmen/öğrenci görüşleri ve görseller açısından

¹⁸ Hülya Çelik, Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarıyla İlgili Lisansüstü Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu Bildiri Özet Kitabı*, 4-6 Mayıs 2017, Eskişehir, 2017, s. 420.

incelendiği belirlenmiştir. Başka ũlkelerin ders kitaplarında Tũrk/Osmanlı imgesi/imajını inceleyen pek çok araştırma grũlmektedir.¹⁹ Bu araştırmalarda daha çok tarih ders kitaplarının tarihsel bilgiyi anlamlı imajlar bũtũnũ oluşturabilmek adına bir söylem eşliğinde yeniden kurduğu bilindiğinden söz konusu söylemlerde yer alan klişeler/basmakalıp ifadeler, önyargıların neler olduğunu tespit etmeye odaklanılmaktadır. 2017 yılından gũnũmũze ise Ulusal Tez Merkezi'nde tarih ders kitaplarını inceleyen çalışmalarda gözle grũlũr bir artış dikkat çekmektedir. Örneğin yalnızca 2019'da tarih ders kitaplarını konu alan 9 çalışma mevcuttur ve söz konusu çalışmalar yine imge/imaj²⁰ ve tarihte belli konuların ğretiminde yoğunlaşmaktadır.

¹⁹ Bu çalışmalara örnek olarak şener Biljali, *Makedonya Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Kitaplarında Osmanlı İmajı*, Gazi ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ, Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2007; Nurses Yıldız, *1980-1990 Yılları Arasında Bulgaristan'da İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Tũrk ve Osmanlı Algısı*, Gaziosman Paşa ũniversitesi Sosyal Bilimler Enstitũsũ, Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2008; Mirna Zunic, *Hırvatistan'da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı*, Yıldız Teknik ũniversitesi Sosyal Bilimler Enstitũsũ, Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2008; Mehmet Yiğit, *Arap ũlkelerinde Okutulan Lise Tarih Ders Kitaplarında Tũrkler (ũrdũn ve Suriye rneği)*, Gazi ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2009; Verena Gatina, *Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Tũrk İmgesi*, Yıldız Teknik ũniversitesi Sosyal Bilimler Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2009; Zehra Betũl Gökdemir, *Suudi Arabistan Ders Kitaplarında Tũrkler ve Tũrk İmajı*, Marmara ũniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitũsũ, Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2010; Fatih Fuat Tuncer, *Kosova Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Tũrk İmajı*, Akdeniz ũniversitesi Sosyal Bilimler Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2012 verilebilir.

²⁰ Ulusal Tez Merkezi web sitesinde yer alan tarih ders kitaplarını konu alan 2019 yılına ilişkin alışmalar: Suat atar, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Sultan II. Abdũlhamid İmajı*, Marmara ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ, Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2019; Semih Cabalar, *II. Meşrutiyet Döneminde Tarih Ders Kitaplarında Avrupa İmgesi*, Trakya ũniversitesi Sosyal Bilimler Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2019; Hasan şeritoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı*, Sakarya ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2019; Muhammed Savaş Yılmaz, *Ortaöğretim tarih ders kitaplarında Osmanlı Tarihi konularının ğretimi (1950-1980)*, Gazi ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2019; Köksal Mu, *Ortaöğretim tarih ders kitaplarında değer aktarım yaklaşımları nelerdir?* Marmara ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ Yayınlanmamış Yũksek Lisans Tezi, 2019; Hilal Kibar, *Ortaöğretim ders kitapları kanıt temelli öğrenme yaklaşımının neresindedir? Bir saptama alışması*, Marmara ũniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitũsũ Yayınlanmamış

Tarih ders kitaplarında Türk imajı üzerine lisansüstü çalışmalar dışında proje ve kitap çalışmaları da mevcuttur. Hacısalihoğlu'nun yürütücülüğünde tamamlanan *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*²¹ başlıklı çalışma, Türk/Osmanlı imgesine ilişkin projelere örnek olarak verilebilir. Söz konusu projede Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs (Rum Kesimi), Ermenistan, Azerbaycan, Rusya tarih ders kitapları incelenmiş ve bu proje aynı başlık altında kitap olarak da yayınlanmıştır.²²

Şimşek'in editörlüğünde *Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*²³ başlıklı editöryal kitap çalışması farklı ülkelerin lise tarih ders kitaplarında Türk imajını ele almaktadır. Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Ermenistan, Fransa, Güney Kore, Hindistan, Hırvatistan, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kolombiya, Kosova, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün, Yunanistan'ın ders kitapları Türk imajı bağlamında incelenmiştir. Şimşek'in Türkiye'de tarih ders kitaplarında devlet, halklar ve kişiler üzerine öne çıkan imajları betimleyen bir başka editöryal çalışması da mevcuttur.²⁴ Söz konusu çalışmada 1930'lardan günümüze Türkiye'deki tarih ders kitaplarındaki imajlar Türk tarih tezi, Hümanist

---

Yüksek Lisans Tezi, 2019; Emre Turan, İspanya'da lise tarih ders kitaplarında Müslümanlar ve eğitime yansımaları, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019; Melih Kazkaldıran, II. Meşrutiyet Dönemi tarih ders kitaplarında modernleşme meselesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019; Ahmet Fatih Göktan, Ortaöğretim tarih ders kitaplarında harita-metin ilişkisi ve sınıf içi öğretmen uygulamaları, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

²¹ Mehmet Hacısalihoğlu, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*, 1001 TUBİTAK Araştırma projesi, Proje No: 110K571, İstanbul, 2014.

²² Mehmet Hacısalihoğlu, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*, Balkar, İstanbul, 2020.

²³ Ahmet Şimşek, *Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*, Pegem Akademi, Ankara, 2018.

²⁴ Ahmet Şimşek, *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler, Halklar, Kişiler*, Pegem Akademi, Ankara, 2019.

dönem, Türk İslam sentezi, pedagojik yönelimler dönemi olmak üzere tarihsel süreç içinde değerlendirilmiştir. Türk imajının yanı sıra, Orta Asya, Çin, Bizans, Moğollar ve Cengiz Han, Timur ve Timurlular, Avrupa, Fatih, Safeviler ve Şah İsmail, Macaristan, Avusturya, Polonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Yunan, Yunanistan, İttihat Terakki, Arap, İsrail, Abdülhamit, Sultan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Atatürk, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Çerkez Ethem imajı analiz edilmiştir.

Tarih eğitimi 19. yüzyıldan itibaren ulus kimliğinin toplumsal üretiminde asıl araç olarak görülmekte, ders kitaplarının da bu kimliğin oluşumunda etkin olduğu bilinmektedir.²⁵ Yıldırım'ın *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*,²⁶ Daloğlu'nun *Lise Tarih Dersi Kitaplarında Yer Alan Milli Kimlik Kavramının İçerik Analizi: 1939-1950*²⁷ başlıklı çalışmaları da ders kitaplarını kimlik bağlamında inceleyen çalışmaları örneklendirmektedir.

Tarih ders kitapları bilerek ya da bilmeyerek ihtilafli söylemleri içermektedir. Biz ve öteki imajı/imesi açıkça kimin nerede bulunduğunu, kimin devletin gerçek vatandaşı olduğunu tanımlayarak yasal kolektif bir kimlik dizayn etmektedir.²⁸ Toplumsal gruplar kendilerini sıklıkla kötü resmedilmiş ya da göz ardı edilmiş bulurlar. Böylece tarih ders kitapları ötekileri çalışmak için de önemli bir araştırma alanıdır. Bu, daha çok aynı alanda farklı bakış açılarını ortaya koyan metinlerin incelenmesiyle mümkündür. Genellikle bütün bir dokümanın belli bir konuya atıfla incelenmesi, daha çok nitel araştırmaya yoğunlaşmakta, söz konusu metinler içerik analizi ya da betimsel analize tabi tutulmaktadır.

Tarih ders kitapları toplumsal cinsiyet ve kadının tarihteki yeri ve kimlik bağlamında da incelenmektedir. Başoğlu'nun *Lise Tarih Ders*

²⁵ Maria Repoussi, Nicole Tutiaux-Guillon, a.g.m., s. 159.

²⁶ Tercan Yıldırım, *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2017.

²⁷ Berrin Kübra Daloğlu, *Lise Tarih Dersi Kitaplarında Yer Alan Milli Kimlik Kavramının İçerik Analizi: 1939-1950 Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2013.

²⁸ Maria Repoussi, Nicole Tutiaux-Guillon, a.g.m., s. 159.

*Kitaplarında Kadının Görünmezliği, Orta Asya Türk Kadın Tarihi*²⁹ başlıklı yüksek lisans tezi, Demircioğlu'nun *10. ve 11. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Görseller ve Metinlerde Toplumsal Cinsiyet Temsiliyle İlgili Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Trabzon Örneği)*,³⁰ Köse'nin *Tarih Ders Kitaplarında Kadın Hatıratlarının Kullanılması*,³¹ Alpargu ve Çelik'in *Türkiye'de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri*,³² Can'ın *Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü*³³ başlıklı çalışmaları toplumsal cinsiyet ve kadının tarihteki yerinin tarih ders kitaplarında ele alınışına örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitapları tarih eğitimi üzerine daha kolay bilgi toplama ve organize etmeye imkân tanımaktadır. Dolayısıyla tarih eğitimi araştırmaları için ders kitapları önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Tarih ders kitabının içeriği, belli konuların nasıl ele alındığı önemli araştırma konularından biridir. Böylece tarih eğitiminde ders kitaplarının içeriğinin yanı sıra kitabın en önemli paydaşları olan öğrenci, öğretmenlerin görüşlerinin inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Ocak, Kısa ve Yazıcı'nın, *Öğrenci Görüşlerine Göre Dokuzuncu ve Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Yapılandırma Öğrenme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örneği)*³⁴ başlıklı çalışmasında öğrencilerin ders kitaplarına yönelik görüşlerinde, çeşitli

²⁹ Nurhan Başoğlu, *Lise Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünmezliği, Orta Asya Türk Kadın Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

³⁰ Ebru Demircioğlu, *10. ve 11. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Görseller ve Metinlerde Toplumsal Cinsiyet Temsiliyle İlgili Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Trabzon Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

³¹ Meliha Köse, "Tarih Ders Kitaplarında Kadın Hatıratlarının Kullanılması", *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2016, Yıl 9, Sayı XXVI, ss. 595-617.

³² Mehmet Alpargu, Hülya Çelik, "Türkiye'de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri", *International Online Journal of Educational Sciences*, 8/2, 2016, ss. 131-144.

³³ Sevim Can, "Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü", *Sakarya Üniversitesi Uluslararası- Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi 5-7 Mart 2009*, Kongre Bildirileri, II. Cilt, Sakarya, 2009, ss. 281-290.

³⁴ Gürbüz Ocak, Yavuz Kısa, Sibel Yazıcı, "Öğrenci Görüşlerine Göre Dokuzuncu ve Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Yapılandırma Öğrenme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örneği)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11/1, 2013, ss. 82-100.

değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyleri, tarih dersinden alınan not, okul türü) göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Şimşek'in, *Tarih ğretiminde Sorgulamacı Yaklaşım erevesinde Soru Sorma Becerisi ve Lise Tarih Ders Kitaplarının Durumu*³⁵ adlı çalışmasında, Türkiye'de liselerde okutulan Genel Türk Tarihi, Tarih 1–2 kitapları ile Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük adlı dört ders kitabı incelenmiştir. Kabapınar ve Mıratkan-Camkıran'ın *Bilginin Sunumu Boyutunda 1981 ve 2006 Yılı İnkılap Tarihi Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarına Bakmak*³⁶ başlıklı çalışmalarında 1981 ve 2006 Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Sınıf Programına göre hazırlanmış ders kitaplarının bilginin sunumu boyutunda karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Eğitim tarihi alanında da tarih ders kitaplarından etkili bir biçimde yararlanılmaktadır. Özellikle geçmişten günümüze bir ülkede nasıl tarih eğitimi verildiği, hangi konulara odaklanıldığı, hangi eğitim yaklaşımlarının benimsendiğinin ortaya çıkarılmasında tarih ders kitapları önemli bir araçtır.

Güven ve Akagündüz'n *Osmanlı Devleti'nde Kadınlara yönelik Tarih ğretimi çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsus Trĥ-i Osmnĥ Adlı Eseri*³⁷ başlıklı çalışmaları eğitim tarihini ders kitapları bağlamında inceleyen araştırmalara örnek olarak verilebilir. Söz konusu araştırmada Osmanlı devletinde kız öğrenciler için hazırlanan "Kızlara Mahss Trĥ-i Osmnĥ" başlıklı kitap tarih eğitimi ve kadın eğitimi bağlamında incelenmiştir.

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler ile tarih eğitiminin ders kitaplarıyla ilgili üzerinde çalıştığı konular çok da uzak değildir. Tarih ders kitapları aracılığıyla dönemin siyasi ideolojilerini tespit etme, farklı ülkelerde, farklı dönemlerde verilen tarih eğitimi karşılaştırma imkni

³⁵Ahmet Şimşek, "Tarih ğretiminde Sorgulamacı Yaklaşım erevesinde Soru Sorma Becerisi ve Lise Tarih Ders Kitaplarının Durumu", *International Journal of Human Sciences*, 5/1, 2008, ss. 1-15.

³⁶ Yücel Kabapınar, Tülay Mıratkan- Camkıran, "Bilginin Sunumu Boyutunda 1981 ve 2006 Yılı İnkılap Tarihi Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarına Bakmak" *M.. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 36, 2012, ss. 147-168.

³⁷ İsmail Güven, mt Akagündüz, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara yönelik Tarih ğretimi çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsus Trĥ-i Osmnĥ Adlı Eseri", *OTAM*, 26. Gz, 2009, ss. 141-164.

bulunmaktadır. Örneğin Ugarkovic'in *Sırp ve Türk Güncel Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi*³⁸ başlıklı yüksek lisans tezinde iki ülkenin tarih ders kitapları ortak tarih ve Türk-Sırp ilişkileri açısından kıyaslanmıştır. İki devletin okullarında öğrencilere okutulan tarih kitaplarının ortak tarih, ikili ilişkiler ve öteki hakkındaki anlatımı incelenirken kitapların yansıttığı tarih versiyonlarını belirlemek amaçlanmıştır.

Dilbilimci yaklaşım tarih ders kitaplarının okunabilirliğine, dile, gizli içeriğe, söylem yapısının analizine dolayısıyla yazılı metne odaklanmaktadır. Örneğin Gülsüm Songül Ercan'ın *Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması*³⁹ başlıklı doktora tezinde ilköğretim 8. Sınıf ve Lise 3. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitaplarından seçilen metinlerde nedenselliğin hangi sözlük-dilbilgisel ve mantık anlambilgisel örüntülerle ne amaçla kullanıldığı ve bu örüntülerin kullanım sıklığının sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Tarih ders kitaplarına ilişkin olarak yukarıda örnekleri verilen bu çok çeşitli disiplin gelenekleri hatırı sayılır bir zenginlikle sonuçlanmıştır. Tarih eğitiminde keşfedilmeyen alanları tespit etme fırsatları sunmuştur. Ama aynı zamanda bazı epistemolojik karışıklıklarla da sonuçlanmıştır. Özellikle de metodoloji ve kavramlar bir sosyal bilimden diğerine geçtiğinde bu karışıklıklar meydana gelmektedir. Farklı araştırma kültürleri, tarih öğretiminde farklı bilimsel düzenleri ile pek çok ulusal ve bölgesel gelenek mevcuttur. Bu durum duru bir dil, tartışılmış bir teorik çerçeve ihtiyacını ortaya koymaktadır.⁴⁰ Diğer bir ifadeyle tarih ders kitabına ilişkin olarak farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar ders kitabını pek çok açıdan sorgulama imkânı tanımakla birlikte tarih, tarih eğitimi, siyaset bilimi, dilbilimi gibi alanların araştırma metodolojileri birbirinden farklı olduğundan ortak bir

³⁸ Uros Ugarkovic, *Sırp ve Türk Güncel Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

³⁹ Gülsüm Songül Ercan, *Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

⁴⁰ Maria Repoussi, Nicole Tutiaux-Guillon, a.g.e., s. 156.

araştırma yöntemi kullanılmamaktadır. alışmalar birbirinden bağımsız ele alınmaktadır.

Tarih ders kitaplarını bir araştırma aracı olarak kullanan yukarıdaki örnekleri verilen çalışmalar dışında da pek çok araştırma ortaya çıkmıştır. Örneğın Tarih Vakfı tarafından 29 Eylül-1 Ekim 1994 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen *Tarih ğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu*'nda genel olarak Türkiye'de tarihçilik, tarih eğitimi ve tarih ders kitaplarının mevcut durumları çeşitli yönleriyle ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak değerlendirilmiş ve sunulan bildiriler ve değerlendirmeler kitap haline getirilerek Tarih Vakfı Yurt Yayınları arasında yayınlanmıştır.⁴¹

12-14 Nisan 2018 tarihleri arasında Yıldız Teknik niversitesi'nde düzenlenen "Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumunda" bir araştırma alanı olarak ders kitaplarını farklı boyutlarda inceleyen çok sayıda bildiriye yer verilmiştir. Söz konusu sempozyumda tarih ders kitaplarına ilişkin araştırmalar da sunulmuştur.⁴²

Geçmişten günümüze ortaya çıkan bu araştırma örnekleri araştırmacıların tarih ders kitaplarına odaklanan çalışmalara ilgililerinin devam ettiğini göstermektedir.

⁴¹ Salih Özbaran (Yayına Hazırlayan), *Tarih ğretimi ve ders kitapları: 1994 Buca Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995. Sempozyumda doğrudan tarih ders kitaplarına ilişkin olarak şu bildiriler sunulmuştur: İlber Ortaylı, *Tarih ğretimi için yazılabilecek kitaba ilişkin sorunlar*, Necdet Sakaoğlu, *Tarih ğretim programları ve ders kitapları*, Zeki Arıkan, *Ders kitaplarında Avrupa tarihi*, Recep Yıldırım, *Tarih ders kitaplarında Anadolu uygarlıkları*, Sabri Yetkin, *Lise tarih kitaplarında İslam*, Büşra Ersanlı Behar, *Tarih ğretiminde Türk Dünyası*, Yücel Kabapınar, *Kredili sistem ve lise tarih kitapları*, Bayram E. Ertürk, *Türkiye'de Ortaokul 1. Sınıf (6. Sınıf) düzeyinde tarih ğretimi ve ilgili kitapların kıyaslamalı eleştirisi*, Didem Erel Erpulat, *Tarih ders kitaplarında tarih bilinci: ABD modeli*, Lory Gregory Koullapis, *Türkiye'de tarih ders kitaplarında UNESCO'nun nerileri*, Erdal Aslan, Devrim tarihi ders kitapları, Leyla Bilici, İlkokul ders kitaplarında tarih bilgileri ve tarih yazımına katkıları.

⁴²Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumunda yer alan Tarih ders kitaplarına ilişkin bildirilere örnek olarak Tuba şengül Bircan, "Tarih Ders Kitaplarıyla İlgili Tezlere Eleştirel Bir Bakış"; Dinar İmanova "Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Okutulan Tarih Ders Kitapları zerine"; Cengiz Mutlu, M. Alper Cantimer "İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında 12 Eylül 1980 Darbesi ve Sonrasında Cumhuriyet Tarihi ve Atatürkçülük Anlatısı" verilebilir.

Tarih Ders Kitabı Araştırmalarında Yeni Eğilimler

Ders kitabı araştırmaları ders kitaplarındaki gelişmelerin öğrenim çıktıkları üzerinde doğrudan etkileri vardır şeklinde olağan varsayımlar, iyi ders kitabı iyi vatandaş oluşturur gibi politik beklentiler ve akademik tarafsızlık arasındaki gerilime işaret etmektedir.⁴³ Bu gerilim başlangıcından beri gerek iki savaş arası dönemde Birleşmiş Milletler, savaş sonrasında da UNESCO, Avrupa Konseyi ya da ikili ders kitabı konferansları tarafından şekillenmiştir. Günümüzde öncelikle ders kitapları ve diğer öğretim materyallerindeki basmakalıp ifadeler ve düşman imajını analiz eden ders kitabı araştırmaları bu materyallerin gözden geçirilmesi için siyasi öneriler getirmektedir. Bu durum daha çok Balkanlar, Doğu Asya, Yakın ve Ortadoğu bölgeleri için geçerlidir.

Ders kitaplarında belli bir tarihsel olayın ele alınışına ilişkin analizler ders kitabı çalışmalarında oldukça geniş oran teşkil etmeye devam etmektedir. Son yıllarda ders kitaplarının ulusal kimlik inşasına nasıl katkıda bulunduğuna ilişkin olarak değişmez bir odaklanma görülmektedir. Burada ulusal kimlik güçlü bir referans noktasıdır. Tarih ders kitapları da ulus devletin tarih politikalarını yeniden yapılandıran ve taşıyan unsur olarak algılanmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle dünya tarihinin de ders kitabı incelemelerine dâhil edilmesi söz konusudur. Her ne kadar ulusal kimlik kavramı egemen olsa da ulusal anlatıların küresel bağlamda ele alındığı tespit edilmektedir.

Genel olarak tarih ders kitabı araştırmalarındaki değişim üç başlık altında değerlendirilebilir:⁴⁴ Birincisi tarih ders kitabı içeriği ve analizine ilişkin çalışmalarda tarih yazımıyla bağlantılı klasik içerik analizinden ders kitaplarının yeni yapısal görünüşü değişen öğretim uygulamalarından etkilenmiş, didaktik bakış açısına geçilmiştir. İkonografik materyaller yazılı metnin bütünlüğünü sekteye uğratmakta yeni çoklu şekilsel metin ve içerik oluşturmaktadır. İkincisi cevap veren metinlerden öğrenme süreçlerin destekleyen metinlere geçilmiştir. Öğrencinin kendi geçmişiyle desteklenen açık anlatılar bulunmaktadır.

⁴³ Eckhardt Funchs, "Current trends in history and social studies textbook research", *Journal of International Cooperation in Education*, 14 (2), 2011, s. 18.

⁴⁴ Maria Repoussi, Nicole Tutiaux-Guillon, a.g.m., s. 155.

Üçüncüsü bir ürün olarak ders kitabının kullanımı ve algıları üzerine çalışmalar mevcuttur.

Tarih ders kitabını öğretmen ve öğrencilerin nasıl algıladığı, içerik ve alginın nasıl örtüştüğü sorunu araştırmacıların odaklandığı konulardandır. Ders kitaplarındaki imaj söylemlerinin öğrenciler tarafından ne şekilde anlaşıldığı, çözümlenebildiği de ayrı bir araştırma konusudur. Ders kitaplarının sınıf içinde nasıl kullanıldığı, öğrencinin tarihsel bilincinin ortaya çıkışını nasıl etkilediği de araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Tarih ders kitabına ilişkin bu araştırmalar ders kitaplarının tarih derslerinde bilgi aktarımı için en etkin araç olmayı sürdürdüğünü göstermektedir. Tarih ders kitabı uygulamaları daha çok öğretmen merkezli olmaya devam etmektedir. Araştırma sonuçları tarih ders kitaplarının öğretmen ve öğrencilerin beklentilerini karşılayamadıklarını, pek çok yönden eksik ve gelişime açık olduğunu belirtmektedir. Ders kitaplarında kanıta dayalı öğrenmenin bir parçası olarak birinci elden kaynakların kullanımının arttırılması, doğru araştırma kaynaklarına yönlendirme, tarihi bilgilerin doğru ve öğrenci seviyesine uygun sunumu gerekmektedir.

Tarih ders kitabı araştırmalarında kitabın içeriğinin yanı sıra kitapların kullanımı sırasında öğretmen ve öğrencilerin derste gözlenmesi, öğrenci velileri, yayınevleri, yazarlar, akademisyenler gibi kitapların diğeri paydaşları ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmesi karşılaştırmalı bakış açısı sağlamaktadır. Tarih ders kitaplarına ilişkin araştırmalarda odak noktasında, yaklaşımlarda ve metodolojideki değişim kavramsal gelişim ve yeni sorunları da beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Tarih öğretim araştırmalarının klasik objesi olan tarih ders kitapları öğretim programlarının da bir anlamda çevirisi ve somut halidir. Yeni öğretim araçları ve teknolojilerindeki gelişmelere rağmen en çok kullanılan öğrenim ve öğretim kaynağı olmayı sürdürmektedir. Egemen içerik ve egemen ideolojiyi yansıttığı düşünölen tarih ders kitapları kültür ve ideolojiyi sürekli kılan araçlar olarak görölmekte, güç ve bilgi arasındaki karmaşık ilişkiyi yansıttığına inanılmaktadır.

Bu karmaşıklık değişen ders kitapları konusuna da yansımaktadır. Araştırmalar bu alandaki en büyük zorluklardan birinin tarihsel bilginin öğrenci düzeyinde verilmesi olduğunu göstermektedir. Bir taraftan konuyu basite indirgemek adına tarihi gerçeklikler göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan da bütün tarihi bilgilerin kitaplarda en ince ayrıntısına kadar sunulması öğrencilerin tarih dersinden sıkılmalarına, uzaklaşmalarına sebebiyet vermemelidir. Ders kitabı objektif süreç olarak tarih, akademik bilim olarak tarih, okul alanı olarak tarih ve öğretici ürün olarak tarihi birleştirmelidir. Aynı zamanda kullanışlı bir tasarım da sunmalıdır. Örneğin ders kitabındaki resim ve görseller tek başına bir tarihi kaynak olarak kullanılabilir. Tarih ders kitaplarına ilişkin araştırmalarda tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri gelecek araştırmalara da kapı aralamaktadır. Tarihi bilgilerin yeni kaynaklarla güncellenmesi, bunların ders kitaplarında öğrenci düzeyine uygun olarak doğru tekniklerle sunulması gerekmektedir. Böyle bir sistemde tarih ders kitaplarına ilişkin araştırmaların yeri önemini korumaktadır.

Ülkemizde olduğu gibi pek çok ülkede araştırmalar ders kitaplarındaki ideolojik ön yargıları, tarihi yanlışları açığa çıkarmaktadır. Ancak sorunların yalnızca tespit edilmesi yeterli değildir. Bu araştırma sonuçlarından yola çıkarak ders kitaplarındaki sorunların çözümü konusunda da adımlar atılmalıdır. Daha iyi tarih ders kitaplarının üretimine nasıl katkıda bulunulabileceği tartışılmalıdır. Küreselleşmenin de etkisiyle özellikle ortak tarih yazımı, ortak tarih öğretimi gibi konular üzerine daha çok düşünülmelidir. Sonuç olarak tarih ders kitaplarına ilişkin çok çeşitli bilim dallarında karşılaştırmalı araştırmaların gelecekte de artarak devam edeceği kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynakça

Alpargu, Mehmet, Çelik, Hülya, "Türkiye'de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri", *International Online Journal of Educational Sciences*, 8/2, 2016, ss. 131-144.

Apple, M. W., *Official Knowledge*, Routledge, London, 1993.

Başoğlu, Nurhan, *Lise Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünmezliği*, *Orta Asya Türk Kadın Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Can, Sevim, "Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü", *Sakarya Üniversitesi Uluslararası- Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi 5-7 Mart 2009*, Kongre Bildirileri, II. Cilt, Sakarya, 2009, ss. 281-290.

Çelik, Hülya, "Türkiye'de Tarih Ders Kitaplarıyla İlgili Lisansüstü Çalışmaların Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu Bildiri Özet Kitabı*, 4-6 Mayıs 2017, Eskişehir, 2017, s. 420.

Daloğlu, Berrin Kübra, *Lise Tarih Dersi Kitaplarında Yer Alan Milli Kimlik Kavramının İçerik Analizi: 1939-1950 Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2013.

Demircioğlu, Ebru, *10. ve 11. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Görseller ve Metinlerde Toplumsal Cinsiyet Temsiliyle İlgili Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Trabzon Örneği)*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Ercan, Gülsüm Songül, *Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Fischer-Dardai, Agnes, Kojanitz, László, "Textbook Analysis Methods for the Longitudinal Study of Textbook Contents", *Analysing Textbook Methodological Issues*, Augsburg, 2011, ss. 47-66.

Foster, Stuart, "Dominant Traditions in International Textbook Research and Revision", *Education Inquiry*, 2/1, 2011, ss. 5-20.

Funchs, Eckhardt, "Current Trends in History and Social Studies Textbook Research", *Journal of International Cooperation in Education*, 14/2, 2011, ss. 17-34.

Funchs, Eckhardt, Sammler, Steffen, *Textbook Between Tradition and Innovation: A journey Through the History of Georg Eckert Institute*, http://repository.gei.de/bitstream/handle/11428/266/Textbooks_between_innovation_and_tradition.pdf [Erişim tarihi: 30.06.2020]

Grever, Maria, van der Vlies, Tina, "Why National Narratives Are Perpetuated: Literature Review On New Insights From History Textbook Research", *London Review of Education*, 15/ 2, July 2017, ss. 286-301.

Güven, İsmail, Akagündüz, Ümüt, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara yönelik Tarih Öğretimi Çabaları ve Ali Seydi Bey'in Kızlara Mahsus Târîh-i Osmânî Adlı Eseri", *OTAM*, 26, Güz 2009, ss. 141-164.

Hacısalihioğlu, Mehmet, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*, 1001 TUBİTAK Araştırma Projesi, Proje No: 110K571, İstanbul, 2014.

Hacısalihioğlu, Mehmet, *Balkan ve Karadeniz Ülkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*, Balkar, İstanbul, 2020.

Kabapınar, Yücel, Mıratkan - Camkıran, Tülay, "Bilginin Sunumu Boyutunda 1981 ve 2006 yılı İnkılap Tarihi Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarına

Bakmak”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 36, 2012, ss. 147-168.

Karabağ, Gülin, “Tarih Eğitimi ve Ders Kitabı Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Ed: İ. Hakkı Demircioğlu, İbrahim Turan, Pegem Akademi, Ankara, 2012, ss. 39-71.

Koullapis, Lory-Gregory, “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve UNESCO’nun Önerileri”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, ed: Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 273-282.

Köse, Meliha “Tarih Ders Kitaplarında Kadın Hatıratlarının Kullanılması”, *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2016, Yıl 9, Sayı XXVI, ss. 595-617.

Ocak, Gürbüz, Kısa, Yavuz, Yazıcı, Sibel, “Öğrenci Görüşlerine Göre Dokuzuncu ve Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örneği)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11/1, 2013, ss. 82-100.

Özbaran, Salih, (Yayına Hazırlayan), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları: 1994 Buca Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Pingel, Falk, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi Unesco*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Repoussi, Maria, Tutiaux-Guillon, Nicole, “New Trends in History Textbook Research: Issues And Methodologies Toward A School Histography”, *Journal of Educational Media, Memory and Society*, 2/1, 2010, ss. 154-170.

Şimşek, Ahmet, “Tarih Öğretiminde Sorgulamacı Yaklaşım Çerçevesinde Soru Sorma Becerisi ve Lise Tarih Ders Kitaplarının Durumu”, *International Journal of Human Sciences*, 5/1, 2008, ss. 1-15.

Şimşek, Ahmet, *Dünyada Türk İmajı: Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*, Pegem Akademi, Ankara, 2018.

Şimşek, Ahmet, *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler, Halklar, Kişiler*, Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Tüfekçioğlu, Hayati, “Ders Kitapları Üzerine Yapılmış İki Çalışma ve Yetişkinlere Okuma Yazma Öğreten İki Kitap Hakkında İnceleme”, *İstanbul Sosyoloji Dergisi*, sayı 4, 1995, ss. 61-89.

Ugarkovic, Uros, *Sırp ve Türk Güncel Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yıldırım, Tercan, *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2017.